

آنار رضایف:

خالچانین حکمتی

لندن موزه سی اینجیسی نین آز قالا ۵۰۰ یاشی وار آذربایجان خالچاسی ساپارلا یارادیلیمیش آرشیئتکت اثریدیر. توخویانی نامعلوم اولان خالچالار دونیادا مشهور دور. خالچا دا موغام کیمی تکرارسیز دیر. اوچوش زامانی آدام نه ایسه چوخ دوشونجه لره دالیر. طیّاره پنجره سیندن یئر اوزو آیدین جیزگیلی جدوله، رسمه، خریطه یه بنزه بیر: قالین مئشه لر، شوملانمیش قارا تورپاق، داغلارین قارلی ذیروه لری، دالغانان گۆی دنیزین دامار - دامار سطحی. یوکسگه فالخدیقجا ناخیشلار داها چوخ موجردلشیر، گۆیون هانسی قاتینداسا بیردن آشاغی باخیب بؤیوک، گۆزل، الوان خالی گؤرورسن.

من قدیم نخچیوان تورپاغی، کیچیک قافقازین آغ ذیروه لری، نیظامی نین وطنی گنجه اوزریندن اوچورام. آشاغیدا داغلارین زومرود گۆزلی، نیظامی نین یاشیدی گۆی گۆل، اوزرینده اونون باجیلاری - آلتی گۆل دومانلی سحرده فیروزه یی، یاشیل، توند گۆی، گوموشو، بولدوسوز غوروب واختی قان - قیرمیزی رنگلرین چالارلاریلا پارلاییر. یاز و یایدا یاشیل، پاییزدا قیزیلی، قیشدا قارلا اورتولو آغ آپاق آغاجلارلا احاطه اولونموش بو یئددی گۆل بؤیوک بیر خالچانین فراقمئننت لرینه، اونون آذربایجاندا ائله جه «گۆل» روس و اوروپا عنعنه سینده ایسه «میدالیون» آدلانان ائلمئننت لرینه بنزه بیر.

من بو گۆل - میدالیونلارا باخدیقجا فیکیریمده خالقیمین بؤیوک صنعت اثری، ۱۶ - جی عصرده صفویلر پایتختی تبریزده یارادیلیمیش «شیخ صفی خالچاسی» جانلانیر. بؤیوک حجملی، ساری قیزیلی گومبذ ایچری سینده فیروزه قونچه - بو کی، گۆی گۆلدور - پاییزین قیزیلی یارپاقلاری

ایله احاطه اولونموش ماوی گؤل. توند قیرمیزی، ساری، گؤی قونچه لرسه گؤی گؤلون باجیلاری گؤلر دیر، دوزدور، خالچادا اونلار یئددی دئیل، اون آلتی دیر. «ایسلیمی» و «خطایی» کومپوزیسیون اوسلوبلاری بوتون بو رنگارنگ موزاییکی بؤلونمز بیر بوتؤوه، چئویریر. علمده «شیخ صفی» آدیله تانینمیش خالچا بو گونه قدر قالمیش آذربایجان خالچالاریندان ان مشهورو وان بؤیوگودور. اونون ساحه سی ۵۶ کوادرات متیردن آرتیق دیر. مو عاصیر دؤرد اوتاقلی منزلی دیوارسیز تصوور ائتسک، بو خالچا اونون دؤشه مه لرینی بوتؤولوکده اؤرته بیلر.

«شیخ صفی» خالچاسی ۱۵۳۹- جو ایلده تبریزده شاه طهماسبین سفاریشی ایله اردبیل مسجیدی اوچون توخونموشدور. ۱۸۹۳- جو ایلده او، اینگیلیس لرین الینه کئچیر. ایندی ایسه لندنده ویکتوریا و آلبرت موزه سینده ساخلانیلیر. آدلاری نامعلوم قالمیش آذربایجان صنعتکارلاری نین ایستعدادی و زحمتی ایله یارانمیش خالچا بیرتانیایا کیرالارینین آدینی داشییان موزه نین ان قیمتی اکسپوناتی اولموشدور.

خالچا اینسان حیاتی و فعالیتینی ان موختلیف ساحه لری ایله باغلیدیر. ائستتیک و فونکسیونال جهتدن او، معمارلیغا یاخیندیر. بعضاً خالچا معمارلیقدان ایقتیاسلار ائدیر- اونون ناخیشلاری سیراسینا تاغلار و پورتال لار، سوتون و گومبزلر، پنجره و قندیل لر ده داخیل اولور. بیر چوخ خالچالاردا شرقین مشهور معمارلیق آبیده لری تصویر ائدیلمیشدیر. بالاجا نامازلیق خالچالاری نین اوزرینده مطلق معمارلیق عونصورو- محراب شکیلی اولور. ناماز قیلان آدم بوخالچانی هارادا سرب اوتورسا اؤزونو ایسته دیگی موحیطده- مسجیدین دیوارلاری آراسیندا حییس ائدیر. مسجید و یا سارایا گیرن یئرینی (اینتریور) خالچاسیز تصوور ائتمک اولماز. قاراباغ خالچالاری اوزون سو اوتاقلارین معمارلیق اولگوسونه موناسیب توخونورلار. بو اوتاقلارین دؤشمه لرینی اؤرتوگو «دست- خالی- گبه» آدلانان دؤرد خالچادان عبارت اولورموش: بورایا اساس مرکز خالی، یکی یان خالیسی و بیر ده باش طرف خالچاسی داخیل ایدی. موغامین، موختلیف حیصه لرینی شوعبه، آواز، گوشه، تصنیف و رنگی احتیوا ائده رک، بیر بوتؤو تشکیل ائدن دستگاهی اولدوغو کیمی، «دست- خالی- گبه» نین حیصه لری عومومی ترکیب (کومپوزیسیون) داخیلینده بیرلشیر. معمارلیقلا عوضوی بیر سنتز تشکیل ائدن خالچالار اینسانلارین گونده لیک حیاتی ایله داها چوخ باغلیدیر. قیشدا، باغلی ائولرده ایستیلیک و

راحاتلیق منبعی اولان خالچا، یایدا، چمن و چؤللرده، سویوق بولاقلارین قیراغینا سالیناراق،
عمومی ساحه نین موعین خودودلارلا آیریلیمیش پارچاسیندا اینسانلارین اونسیّت، صؤحبت
وايستیراحت یئری اولموشدور. خالچا موسیقی و شعر مجلسلری نین ضروری آتریبوتی دیر.

چوخلو و موختلیف فونکسیونلاری اؤزونده بیرلشدیرن آذربایجان خالچاسی عئینی زاماندا بوتون بو
عملی وظیفه لرین مجموعسوندان داها گئیش دیر. آذربایجان خالچاسی تکجه میلی حیات طرزینی
چوخ موهوم بیر عونصورو (ائلمتی)، تکجه تطبیقی صنعتین بیر نؤوعو دئییل، هم ده خالقین
وارلیغی نین ائتیک و معنوی نورملاری ایله علاقه داردیر. اوزاق عصرلردن بری آذربایجان خالچاسی
یالنیز خالقین ائستتیک مئیل لری نین، اونون گؤزللیک و موتناسیب لیک معیارلاری نین یوخ، میلی
تفکوروبون داها موجرد فلسفی کاتاقوریلاری نین دا ایفاده چی سی اولموشدور.

خئیره شرین موباریزه سی، سورعتله کئچن عؤمرون دیشکن لیگی، چیچکلنمه دؤورونون
یارپاق تۆکومو ایله عوض اولونماسی، حیاتین دؤوران ائتمه سی موربع ساحه ده بیر کونجدن
باشقاسینا گئیدیب یئنه ده اولکی نقطه یه قایدان دوه کاروانی - خالچالاریمیزداموختلیف جور، گاه
عیانی سوژه لی شکیل لر، گاه دا ناخیش و ایشاره لرده عکس ائتدیریلیمیش بوتون بو موتیولر، حیات،
اؤلوم و وارلیغین معناسی حاقیندا دوشونجه لرین اؤزونه مخصوص ایفاده سی ایدی.

طبیعی دیر کی، ان قدیم زامانلاردان اینسان ذهنینده اوچوش حاقیندا خیاللار دا مؤجوددور.
اینسان اوچان خالچالار حاقیندا غریبه ناغیللار یارادیر. بو ائله بیر اوچما واسیطه سی دیر کی،
اونون اوزرینده اوتوردوغو، یئییب - ایچدیگی، یاتدیغی خالچادان آیرمادان گؤی اوزونه
قالدیرما غا قادیردیر. بو عادت ائدیلمیش، تانیش بیر شئی ساخلاماق شرطی ایله غئیری عادی شئی
حاقیندا خیال دیر.

لاکین خالخالار تکجه ناغیل و یوخولاردا اوچوشلا باغلی دئییل، شرق خالچاسی نین ناخیشلاری نین
اؤزونده ده بو یوکسک لیگی جان آتما میلی وار. آذربایجان خالچاسی نین ان مشهور کومپوزیسیون
اوسلوبو ایسلیمی نین (غریبه «عریک» آدیله تانییر) بیر چوخ نؤوعلری وار. اونلاردان بیر قانادلی
ایسلیمی آدلانیر. بوراداکي ناخیشلارین مورگب، دولاشیق خطلری نین عئینی زاماندا آیدین ایفاده

اولونان بیر ایستیقلمتی وار: بو اوچوش تراژکتوریاسی دیر، بورادا قاناد چیرپما انرژیسسی، سمایا جان آتما دویمو وار. اینسانین اوچماق آرزوسو وار. خالچاصنعتی نین آذربایجانین اراضی سینده یارانماسی و اینکیشافی بیر سیرا او بژکتیو فاکتورلارلا باغلیدیر. او جومله دن البته کی، بو تورپاغین شرقله غرب آراسیندا جوغرافی مؤوقعی ایله علاقه داردیر.

آسیا و آوروپا آراسیندا سرحد بؤیوک قافقاز سیرا داغلاری اوزره بورادان کئچیر. بورادا ایسلام مدنیتی دونیاسی کیریستیان (مسیحی) مدنیتی عالمی ایله راستلاشیر. اورتا عصیرلرین بؤیوک کاروان یوللاری بو تورپاقدان کئچمیشدیر. کاروان مؤوضوعسو آذربایجان خالچالاری نین ناخیشلاریندا عکس اولموشدور. کاروانلار باشقا ثروتلرله برابر خالچا دا آپاریردیلار. موختلیف اولکه لرین سرحدلریندن کئچهرک، تاجیرلر گؤمروک خرجی یئرینه خالچا وئرلریمیش.

آذربایجان خالچالاری موختلیف یوللارلا غوربته، اؤز وطنلریندن اوزاقلارا، آدلاری بوخالچالارین سایه سینده دونیا صنعت • شوناسلیغی لکسیکونلارینا داخل اولان بالاجا، گؤزه چارپمایان کند و ماحاللاردان اوزاقلارا گئدیپ چیخیردی. دونیایان ان بؤیوک موزه لرینده، نادیر اکسپوناتلارین آلتیندا من اوزرینده دوغما آدلار یازیلیمیش لؤوحه لر گؤرموشم. «چیچی»، «پیره بدیل»، «هیله» - خریطه لرین چوخوندا تاپیلمایان بو کیچیجیک کندلرین آدلاری اؤزخالچالاری نین تکرارسیز ناخیشلاری سایه سینده خالچاچی لیقدا هامی طرفیندن قبول اولونموش ترمیره چئوریلیمیشدیر.

پیراق و بوداپستده، لندن، پاریس و رومدا، نیویورک و واشینگتوندا، بمبئی، ایستانبول و آنکاراخالچا و قدیم اشیا لار دوکانلاری نین ویتیرنلرینده آدلاری آنا سودو قدر دوغما خالچالار نوماییش ائتدیریلیر: قوبوسان، شیروان، گنجه، قاراباغ، تبریز، اردبیل، قوبا، قازاخ - آذربایجان شهرلری، کند، ماحال و تورپاقلاری اؤز آدلارینی موختلیف قروپ خالچالارا وئریمیشلر. لاکین یئنه ده جوغرافی دولاشیق لیغا سون قویولمامیشدی. «آرادان • سالما» و «یاندان • سالما» کیمی صیرف آذربایجان مفهوملاری بیر اوروپا اینسیکلوییدی سینده «عننه وی فارس آدلاری» اعلان ائتدیلیر «بو سؤزلر کیتابدا محض بو شکیلده، یعنی اولدوغو کیمی آذربایجانجا وئریلیر و البته کی، اونلارین فارس دیلینه هئچ بیر دخلی یوخدور».

آذربایجان شهرلری، کندلری، بویلاری و طایفالاری تبریز، صفوی، افشار، دربند، امیرجان، قوبو، وسایره آدلاریلا باغلی بوتون آذربایجان خالچا قروپلاری و بؤلگولری چوخ گنیش مفهوم اولان «قافقاز» ایصطیلاحی ایچری سینده اریدیلیمیش و یا خود سهواً ایرانا عاید ائدیلمیش دیر. خالچاچی لیق صنعتی نین گؤرکملی نظریه سی، پراتیکی، عالیم و رسام لطیف کریموف لندنده کونفرانسدا چیخیش ائدرکن علمی دلیل لرله ثبوت ائتمیشدیر کی، دونیادا قافقاز خالچالاری کیمی تانینان خالچالارین ۸۰ (سکسن) فایضی آذربایجان خالچالاری دیر.

آذربایجان خالچالارینا دیقته باخدیقجا غئیری اختیاری اولراق، موسیقی ایله، هر ترانه سی، هر موسیقی کئچیدی بوتوو بدیعی ایده نین عومومو ناخیشینا هؤرولن موغامین غریبه اورنامنتال لیغی ایله ایرتیباط (آسوسیاسیون)، آنیم یارانیر. اگر موسیقی ایله بو بنزریلیگی داوام ائدیپ سوژه لی خالچالاری پروقراملی موسیقی ایله موقایسه ائسک، سوژه سیز خالچالارلا پروقرامسیر موسیقی آراسیندا اوخشارلیق تاپماق اولار. اولار بیزیم حیسیاتیمیزی کونکرت بیر فابولایا باغلامیر، اؤزوارلیغی نین ایسپسیفیک خصوصیتی ایله بیزه حیسی تأثیر گؤستریرلر. داهیانه موسیقی کیمی، داهیانه خالچانی دا سؤزله تصویر و شرح ائتمک مومکون دئییل. اونو یالینیز دویماق، حیسی ائتمک اولار. بوردا یالینیز باخین «توگاتا» سی و یا «شیخ صفی» خالچاسی نین درینلیک لریندن گلن درک ائدیلمز معنوی تکانلار، ایمپولسلار دونیاسینا غرق اولماق مومکوندور. ایلاهی هارمونی، ابدی ساکیت لیک، هر جوزون (دتالی) اینجه لیگی ایله ایشلمه سی، بوتوون داهیانه موتناسیب لیگی - «باخ» فوقالاری نین، «موتزارت» و «بتهوون» سیمفونی لری نین، «سنگاه» موغامی نین، ۱۶ عصر صفوی خالچالاری نین اولمزلیگی نین سییری ده ائله بو دئییل می؟

البته خالچانین دا موسیقی کیمی اؤز دیلی وار. گنیش علمی اثرلرده خالچانین مورگب دیلی، اونون گیزلی معناسی نین هیروقلیف و پیکتوقراملاری، اوندکی ایده نین شیفری ده کوبود تدقیق اولونور. بعضی تدقیقاتچیلارین فیکرینجه، بو ایده لر اؤز قدیم کؤکو اعتباریله میغلره و سئحرلره، شر قووهرلی تجسوم ائدیرن افسانه وی اژدهانین، خئیر ایده سی نین رمزی سیمورق قوشونون موباریزه سینه گلیب چیخیر. لاکین بوگون بیز اینسان اللری نین خلق ائدیگی مؤعجوزه قارشسی سیندا حئیرانلیق ایچری سینده دایاندیقدا بیزی واله ائدن بو رمز لر دئییل. بیز اژدها رمزی اولان S ایشاره سیله آلووون موجردلشدیریلیمیش تصویر بوتو - یا دایره لر، یارپاقلار، قونچه لر، لؤوزی و هرملرین رنگارنگ

شوشه لرله دولو کالیدسکوپونا بنزر خالچانین یوزلرله، مینرله ناخیشینا باخیریق، لاکین بیزی حئیران قویان آیری - آیری دتالیلار (اجزاء) یوخ، خالچانین عمومی گۆزلیگی، اونون کومپوزیسیونوندا، رنگ بیرلشدیریلمه لرینده تجسسوم اولونان دونیادویومو خالچانین بیزه یاراتدیغی اوقاتدیر.

غمگین و شن، سئوینجلی، ایشیقلی، نیکبین و توتغون، کوسکون و حتی فاجیعه لی خالچالار وار. ائله خالچالار وار کی، اونلاردا ائله بیل باهار سولاری نین، گنجلیک حیسّ لری نین جوشغونلوغو، تلاطومو، تراوتی دویولور، ائله لری ده وار کی، سانکی یونگول خاطیره لر دومانینا بورونوبلر. بوسؤزلرده موبالیغه، خالچالارین تصویر ائدیلمز گۆزل لیگینی بدیعی نشرین تانیس مفهوم لاری ایله ایفاده ائتمک جه دینی آختارما یین.

باکی نین قلبی ایچری شهره گئدین، خالچا موزه سینه گیرین، اونون اوتاق لاریندان آراملا، تلمه دن کئچین، گؤرر سینیز کی، موختلیف خالچالار سیزده موختلیف حیسّ لر او یادا جاق، احوالینیزا موختلیف جور تأثیر گؤستره جکلر. ۱۹ - جو عصر گنجه خالچاسینا اوزاقدان نظر سالین، سیزه ائله گله جک کی، اوندان سانکی توستو قالخیر، اونون اوزرینده سانکی گوموشو بوخار وار، اوزرینی ائله بیل قیروو اؤرتموشدور، یاخود اونو گؤیومتول دومان بوروموشدور. سیزه ائله گله جک کی، بوخالچا جانلیدیر، او سحر دومانلاری ایله نفس آلیر.

بیلیر سینیز می تزه یویولموش خالچادان نئجه گؤزل قوخو گلیر؟ اوشاق لیغی مین ان اونودولماز خاطیره لریندن بیری ده گؤی دیزین لاپ کناریندا ساری قوم اوسته ساریلمیش الوان خالچالاردیر. قادینلار یاش خالچایا گیلابی سورتوب اونون اوزرینده گزه رک کؤپوکلری یالین آیاقلاری ایله کنار آتیرلار. سعی ایله یویولوب قوروماغا قویولموش خالچا لئسان یای یاغیشیندان سونرا داغ منظره سینه بنزه ییر - تپه لرین آراسیندان یئددی رنگلی ننه قورشاعی آسیلیب.

سحرلر و میفلر حقیقته بیر شئی دئییه بیلرم، اما منه ائله گلر کی، خالچا توخویانین ایلهام منبعی ائله بو گؤی قورشاعی - قوسی قوزح، دومدوز سرو آغاجی، قویروغونو آچمیش توووزقوشو، آپریلین اولینده یاشیل چؤللری «قانادان» قیرمیزی لاله لر، چیچکله نن آلچا آغاجی، آچیلان قیزیل گوللر - قدیم توخوجولوق هاناسیندا دویونلری باغلا یان نامعلوم رساملارین گؤزو قارشسی سیندا

جانلانان رئال عالمین جاذیبه دار گؤزلیگی اولموشدور. بورادا کیشی صنعتکاری دئییل، قادین صنعتکارلاری نظرده توتوروق. چونکی آذربایجان خالچاسی نین چوخ عصرلیک تاریخی قادین دونیاسی نین یازیلماش تاریخیدیر.

بیز سوژه لی خالچانین ایسکیزلرینی چکمیش مینیاتورچو رساملاری خاطرلاییر، نظامی گنجوی، عجمی نخچیوانی، سولطان محمد کیمی داهیلرین آدلارینی احتیراملا چکیریک، بیز سفاریشچی لرین، صنعت حامیلری نین، صنعت بیلجی لری نین رولونو اینکار ائتمیریک، لاکین آذربایجان خالچاسی نین یارانماسی ایلک اؤنجه آذربایجان قادینی نین خیدمتیدیر. لاکین احکاملار ایجتیماعی و عایله قایدا قانونلاری ایله آیاغی بوخولانمیش، کؤله نمیش آذربایجان قادینی اورگینده همیشه گؤزلیگه جان آتمیش و بو آرزوسونو ایمکان اولاندا موسیقیده و رقصده، شرایط موساعیده ائندده پوئز یادا و هر زمان، حیاتین بوتون کشمکشلرینه باخمایارق خالچاصنعتینده تجسوم ائتمیشدیر. آذربایجان قادینی همیشه خالچا توخویوب - ائوده هاناقارشی سیندا، چؤلده، یایلاقدا، یولدا و بولاق باشیندا. گلین اولمامیش دان قاباق و ائوین آروادی، آنا، ننه اولاندان سونرا. ننه لر اوز نوله رینه اؤیرندیکلرینی، نسیلدن نسیله کئچن صنعتین سیرلرینی اؤیردیبلر.

خالچاچیلارین امگی همیشه یارادیجی امک اولوب و اونلاری (بعضاً ائدیلیگی کیمی)، موعیّن تصدیق اولونموش قالبلارا سالماق، قباحتدیر. بو، یارادیجیلیگی سیماسیزلاشدیریر، اونو سؤزون هم حرفی، هم ده مجازی معناسیندا ترافارثا گتیریب چیخاریر. هر بیر محدودلاشدیریلیمیش فورما، هر بیر ایستاندارد، میکانیکی تکرارچیلیق آزاد و سربست خالچا صنعتی نین غنیمی دیر. ان یاخشی خالچالار موزه لرده نومایش ائتدیریلیر لاکین موزه اؤز نورملارینی مغزی اعتباریله خالق صنعتی اولان خالچالیغا مجبوری تلقین ائده بیلمز. خالچانین اصل یولو حیاتدان موزه یه دیر، موزه دن حیاتا دئییل.

بیر چوخ ایللر بوندان اول روس سوؤت شاعیری س. قورودئتسکی یازمیشدیر: «آذربایجان غربین آرتیق اونوتدوغو قدیم صنعت نؤوعلرینی هله ده ساخلایر. بورادا عاشیقلار اوخویور، موسیقی ایمپروویزونو یاشاییر، معیشتده اورنامنت ایشله نیر. غربین موزه لرده تاماشا ائتدیگی هر بیر شئی بورادا

دیریدیر.» گؤرکملی روس شاعیری نین سؤزلرینه بونو دا علاوه ائدک کی، آذربایجان ایندی ده صنعتی بیلاواسیطه ایفاده ائتمک و قاوراماق باجاریغینی ساخلامیشدیر. صنعتیمیزین حقیقتاً میلی کؤکلری بوندادیر.

خالق صنعتی اؤز خصوصیتی اعتباریله ایمپروویزاسیونا اساسلانیر. اونون سحری ده بوندادیر. موغام، عاشیق صنعتی، خالچاچیلغایمپروویزاسیون طبیعتلی دیر. یادیمدادیر بیر دفعه رادیو داموغام اوخویان گؤزل بیر خاننده نین صنعتینی لنته یازیردیلار. تکنیکی سبیدن یازی کورلانمیشدی و اوندان تکراراً اوخوماغی خواهیش ائدیله. او بیر نئچه دفعه ده اوخودو و بو تکرارلار اولکیندن یا اوزون، یا دا قیسا چیخیردی، یعنی بیرینجی ایفا ایله هئچ بیر یسی تام او یغون گلیمیردی. موغنی ایمپروویزاسیون ائتمه دن اوخویا بیلیمیردی. او: «عیناً تکرار ائتمک مومکون دئییل» - دئدی.

بیر نئچه ایل اول گنج خالچاچی «پیره بدیل» تیپلی اعلا بیر خالچا توخوموشدو. خالچانی مونرال بین الخالق سرگییه گؤندر دیلر، خالچاچی قیزدان ایسه خواهیش ائدیله کی، اونون دقیق صورتینی - کوپییه سینی توخوسون. او بوندان ایمتیناع ائده رک «باجار مارام» - دئدی. خالچاچی قیز بیلدیردی کی، غئیر ایختیاری اولاراق توخویا جاغی خالچانین اورنامنتی نه، «کومپوزیسیونونا و یاناخیشلارینا حؤکماً تزه بیر شئی علاوه ائده جک. عیناً تکرار ائتمک مومکون دئییل.»

موغام و خالچا صنعتین نادیر فورملاری، خالقین ایمپروویزاسیون دوهاسی نین تکرار سیز اؤرنکلریدیر. تکرار سیز!
بوندادیر موغامین ابدی لیگی.
بوندادیر خالچانین حکمتی.